

**Památce Ivana Martinovského,
dlouholetého redaktora tohoto sborníku**

MINULOSTÍ ZÁPADOČESKÉHO KRAJE 50

Plzeň 2015

Redakční rada:

Vedoucí redaktor:

Mgr. Adam SKÁLA, městský archivář v Plzni

Členové:

Mgr. Tomáš BERNHARDT, Západočeské muzeum v Plzni

PhDr. Jaroslav DOUŠA, emeritní městský archivář v Plzni

PhDr. Ing. Ivan MARTINOVSKÝ, emeritní městský archivář v Plzni

PhDr. Jiří STOČES, Ph.D., Katedra německého jazyka FPE ZČU v Plzni

PhDr. Karel WASKA, Státní oblastní archiv v Plzni

Adresa:

Archiv města Plzně

Vešslavínova 19

301 00 Plzeň

mzk-info@email.cz

www.mzk.ic.cz

© statutární město Plzeň 2015

ISBN 978-80-86971-67-4

ISSN 0544-3830

Václav Matoušek

Obléhání Plzně v roce 1618

v grafických dílech
prvé třetiny 17. století

| Články a studie |

První zobrazení obléhání Plzně v roce 1618. Kresba Georga Kellera z roku 1618, uveřejněná jako kresba, později přetiskovaná v Frankfurtu nad Mohánem jako kresba ilustrace. Další kresba Johanna Haversa, publikovaná švédským Hallsbergem v Norimberku, která roku 1620 v mnohých výtiscích publikována po celé Evropě v 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1872) a v 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1912). V 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1912) je kresba publikována jako kresba z první třetiny 17. století. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012.

První zobrazení obléhání Plzně v roce 1618. Kresba Georga Kellera z roku 1618, uveřejněná jako kresba, později přetiskovaná v Frankfurtu nad Mohánem jako kresba ilustrace. Další kresba Johanna Haversa, publikovaná švédským Hallsbergem v Norimberku, která roku 1620 v mnohých výtiscích publikována po celé Evropě v 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1872) a v 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1912). V 1. dílu polistopetického vydání *Historie Plzně* (1912) je kresba publikována jako kresba z první třetiny 17. století. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012.

V mnohých výtiscích je nám podáváno analyzovat první díly první třetiny 17. století z obléhání Plzně v roce 1618. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012. Kresba z roku 1618 je s největší pravděpodobností dílem Václava Matouška z T. Biatkové v roce 2012.

Tato studie vznikla v rámci projektu „Proměny umění: multidisciplinární výzkum umění a kultury v 17. století“ (GAČK 15-03385).

- POLIŠENSKÝ, Josef 1970: *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha.
- RÖK, Barbara, 1995: *Böhmen und Mähren. Ansichten, Stadtpläne und Landkarten aus des Graphischen Sammlung des Germanischen Nationalmuseum Nürnberg*. Nürnberg.
- ROŽMBERSKÝ, Petr 1996: *Kunčín Hrádek a kostel Všeck svatých v Plzni*. Plzeň.
- SEDLÁČEK, August 1925: *Českomoravská heraldika II. Část zvláštní*. Praha, passim, např. s. 566, 625.
- SCHIEBL, Jaroslav 1928: *Měšťan ve zbroji. Příspěvky k dějinám ozbrojeného měšťanstva a válečnictví města Plzně. Díl I. Od založení města až do konce XVIII. století*. Plzeň.
- SOUKUP, Jan 2012: *Katedrála svatého Bartoloměje*. Plzeň.
- SUDA, Jiří 2008: *Geomorfologie*, in: Dudák, Vladislav (ed.), *Plzeňsko. Příroda. Historie. Život*. Praha, s. 62–63.
- SVOBODA, Jiří 2002: *Utajené dějiny podnebí. Řídilo počasí dějiny lidstva?* Praha.
- ZÖLLNER, Walter 1973: *Reise in die Gotik*. Leipzig.
- ŠIMŮNEK, Robert a kol. 2009: *Historický atlas měst České republiky 21, Plzeň*. Plzeň a Praha.

Archivní fondy:

- Archiv města Plzně*, Sběrka grafických listů, Plzeň, i. č. G 9, G 50 (Kellerova rytina), i. č. G 46 (Merianova rytina z války), i. č. 18 (Lautnerova kresba).
- Knihovna kláštera premonstrátů na Strahově*, Mapy a plány, sign. DT I. 30 (Willenbergova rytina).
- Württembergische Landesbibliothek Stuttgart*, Karten und Graphik, Sammlung Nicolai, Bd. 142, fol. 28r (plán opevnění Plzně Valentina Fridericha 1620).
- Žápadočeské muzeum v Plzni (Národopisné muzeum Plzeňsko)*, Sběrka rytin a plánů, i. č. 22 167 (Willenbergova rytina), i. č. 40 524 (Merianova rytina), i. č. 20 286 (Meissnerova rytina).
- Žápadočeské muzeum v Plzni (knihovna)*, Sběrka rytin, sign. UP 213-8, i. č. 16 251 (Willenbergova rytina).
- Žápadočeské muzeum v Plzni (oddělení starších dějin)*, Fond grafika, i. č. G 141, G 142 (Hauerova rytina), i. č. G 138 (Merianova rytina z mírové doby).

Jan Chlíbec

Kellerův mědiryt obléhání Plzně a jeho deriváty v dobové grafické produkci

Mědirytiny zobrazující obléhání Plzně v roce 1618 vojskem hraběte Petra Arnošta z Mansfeldu patří vcelku ke známým scénám dokumentujícím důležité bitvy třicetileté války.¹ Skupina několika grafických listů zachycujících tento válečný výjev je významná z několika důvodů. Kromě svého historického významu je důležitým dokumentem nejen z hlediska studia historie válečnictví, ale i jako příspěvek k umělecké topografii města a svědectví o vysoké úrovni tehdejší dokumentární grafické produkce. Na rozdíl od starších pohledů na město (nebo jeho část), které se dochovaly od roku 1480 výše (kresebný pohled na část Plzně z roku 1480, veduta z doby kolem roku 1520 z bývalého dominikánského kláštera, dnes druhotně instalovaná ve františkánském klášteře, nástěnná malba z roku 1574 od Giovanniho de Statia v prvním patře plzeňské radnice a kresba a dřevořez Johanna Willenberga z počátku 17. století), zachycují tyto grafické listy plzeňské lokality, které tvůrci předchozích děl ze svých stanovišť zachytit nemohli. Kromě toho také dávají poprvé kompletní představu o podobě a rozsahu tehdejší městské fortifikace. Grafické listy tvoří ucelenou skupinu, kdy první – podle mého názoru mědiryt Georga Kellera – byl natolik instruktivní a po řemeslné stránce kvalitní, že posloužil jako vzor dalším grafickým zpracováním. Tento první list z roku 1619 byl do té míry dokumentárně dokonalý, že ovlivnil buď přímo, nebo zprostředkovaně dalšími rytinami i známou plzeňskou vedutu Matthaese Meriana publikovanou v díle *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* (Frankfurt 1650), která už zachycuje město v mírové situaci, bez dramatické válečné vřavy, a jež končí chronologickou řadu pohledů na Plzeň z období třicetileté války. Otázkou je, který z listů stál na počátku řady a zda autor výsledného grafického zpracování byl také tvůrcem kresebné předlohy.

J. Mergl zachytil ve své zásadní práci šest pohledů s obléháním města, které jsou do značné míry variantami téhož.² Signován je však pouze list Georga

[1] Tato studie vznikla v rámci projektu „Proměněná země: interdisciplinární výzkum vlivu třicetileté války na venkovskou krajinu Čech“, GAČR 15-03380S.

[2] Vyobrazení in: Jan MERGL, *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století. 1500–1900*. Plzeň 1995. Ke Kellerově rytině obléhání Plzně v roce 1618 též Robert ŠIMŮNEK a kol., *Historický atlas* »

Kellera (ten je i datován rokem 1619 a byl publikován ve Frankfurtu roku 1625 v knize Nicolausella Bella / = M. C. Lundorpa/ *Oesterreichischer Lorberkrantz*) a mědiryt norimberského malíře a rytece Johanna Hauera (1586–1660), jenž je bez vřecení.³ Vzhledem k vysoké kvalitě ryteckého zpracování (Kellerův mědiryt je z celé skupiny nejkvalitnější) a s přihlédnutím k rané dataci i k uměleckému renomé autora považují tento exemplář za nejstarší. J. Mergl je v tomto směru skeptičtější; za nejstarší rytinu, která podle jeho názoru posloužila jako vzor Kellerovi i Hauerovi, považuje dosud nenalezenou grafiku a odvolává se v této souvislosti na její stručný popis u Č. Zíbrta. Navrhuje hypotézu, že autorem tohoto dosud neznámého listu mohl být někdo z Mansfeldova vojska. K Merglovu návrhu je však třeba zaujmout také rezervovaný postoj, protože Zíbrtův popis je příliš stručný a fotografie grafického listu neexistuje.

Samotná osobnost Georga Kellera je v dějinách grafického umění velmi zajímavá.⁴ Byl rodákem z Frankfurtu nad Mohanem (pokřtěn 9. září 1568 – zemřel 8. 11. 1638 na mor spolu se svými dětmi). Čtyři roky strávil v učení v dílně předního grafika a malíře německé pozdní renesance Josta Ammana v Norimberku; Amman, rodilý Švýcar působící v Norimberku od roku 1560, vynikal zejména v technice dřevořezu a patří mezi nejznámější knižní ilustrátory druhé poloviny 16. století. Od roku 1594 pak Keller pracoval opět ve svém rodném městě. Frankfurt byl tehdy důležitým centrem grafické tvorby i knižní produkce, kde působili přední představitelé oboru grafiky. Zde měl Keller také možnost seznámit se zejména s mědiryteckým uměním Theodora de Bry, jenž byl také nakladatelem, a také s díly dalších předních grafiků. Pod vlivem těchto osobností opouští techniku dřevořezu, jíž se vyučil v Norimberku, a zdokonaluje se v mědirytu, který se stal jeho dominantním oborem. Jeho hlavním produktem byly mezi lety 1595–1628 tzv. *Messrelationen*, letáková publicistika, tedy graficky ilustrované zprávy o politických a válečných událostech tehdejší Evropy, jakási předchůdkyně dnešních novin. Dochovaly se však také Kellerovy mědirytinové portréty jeho současníků. Pohled na obléhání Plzně není jediné dílo, které je spojeno

měst sv. č. 21. Plzeň. Plzeň – Praha 2009, s. 83, který zmiňuje 10 dochovaných analogických vyobrazení s tím, že literatura eviduje další dvě dnes neznámá.

[3] K Hauerovu životu a dílu stručně W. FRIES, heslo Hauer, Johann, in: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* 16. Ed. Hans Vollmer, Leipzig 1923, s. 127.

[4] K životu Georga Kellera krátce např. W. G. ZÜLCH, heslo Keller, Georg, in: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* 20. Ed. Hans Vollmer, Leipzig 1927, s. 101–102; Jürgen ZIMMER, heslo Keller Georg, in: *The Dictionary of Art* 17. Ed. Jane Turner, London 1996, s. 885–886.

s českým prostředím. Keller měl kontakty se dvorem Fridricha Falckého a z té doby se dochoval mimo jiné jeho list z roku 1619, na němž umělec zachytil Fridrichovu korunovaci v Praze v chrámu sv. Víta. List nese název *Wie der Durchleuchtigste und Hochgeborne Fürst und Herr, Herr Friderich diesel Namens der V. Pfaltzgraff bey Rhein ... zum König in Böhemb zu Prag gesalbet / confirmiert / und gecrönet worden* a ilustrace jsou doprovázeny vysvětlivkami.⁵

Georg Keller často cestoval, není tedy vyloučeno, že vytvářel své grafické listy nejen zprostředkovaně, tedy podle kreseb jiného umělce, které mu posloužily jako předloha, ale že poznal Čechy z autopsie a pracoval zde také na některých grafikách. Jeho pobyt je opakovaně doložen v Norimberku, který měl s Plzní úzké obchodní a kulturní styky a z něhož je také do Plzně nedaleko. Pravděpodobně ji tedy také navštívil, i když malé procento skepse může načepťávat, že grafický pohled na toto město mohl vyrýt ve svém rodišti – Frankfurtu – podle kresebného návrhu neznámého kreslíře. V tom případě by ovšem na grafice měla být uvedena též signatura kreslíře, jak to bylo tehdy obvyklé. Uvedená grafická díla – pohled na obléhání Plzně a korunovace Fridricha Falckého v Praze – však zřejmě nejsou jedinými pracemi souvisejícími s dobovými událostmi v Čechách. Podle mého názoru je Keller též autorem známé rytiny znázorňující vpád vojsk arciknížete Leopolda Pasovského na Malou Stranu 15. února 1611. Tento list barvitě líčí boj pasovských vojáků se stavovskými vojáky a Pražany v malostranských ulicích i na Karlově mostě a svou přesnou deskripcí je neocenitelným pramenem pro poznání pražské městské architektury rudolfínské doby. Výtvarně i technicky do značné míry souvisí s pohledem na obléhání Plzně. Obě díla spojuje nejen kosý pohled z ptačí perspektivy, ale i rytecký styl, grafická preciznost popisu architektury, figurální stafáž a dramatická atmosféra výjevu. Také mědiryt zobrazující vpád Pasovských existuje v několika variantách.⁶ Samotný výjev Obléhání Plzně se dochoval také ve více variantách, přičemž závazným vzorem pro tyto grafické listy s plzeňskou vedutou byl právě Kellerův mědiryt. Pro všechny sledované „plzeňské“ exempláře je společná podoba města obkrouženého městskými hradbami a též některé podrobnosti v předměstí. Některé odlišnosti se týkají umístění znaku Plzně nebo jeho absence, odchylek v nápisu

[5] Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky*. Praha 2010, s. 102, 877.

[6] Doposud se podařilo zachytit čtyři blízké varianty Vpádu vojsk, viz obr. 83–86, in: Markéta LAZAROVÁ – Jiří LUKAS, *Praha. Obraz města v 16. a 17. století. Soupis grafických pohledů* I. Praha 2002. Za vlastní Kellerovo dílo považují exemplář publikovaný na obr. 85, který je v knize připsán s otazníkem J. Hoefnagelovi.

a označení plzeňských lokalit a forma orámování nápisové desky, v pojetí nebo vynechání figurální stafáže v levé dolní části listu. Hauerova mědirytina vydaná u Simona Halbmayra v Norimberku má např. v levém dolním rohu českého lva s mečem a štítem.

Sérii pohledů na obléhané město uzavírají rytiny Matthaeuse Meriana pro *Theatrum Europaenum*, dílo J. P. Abelina, a to ve frankfurtských vydáních z let 1635 a 1662 (oba listy jsou totožné, pouze v mladším vydání je přidán nápis OBSIDIO VRBIS PILSENAE). Jakýmsi závěrem je zmíněné Merianovo „mírové“ provedení pro knihu *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* (Frankfurt 1650). Merianovy veduty jsou svým grafickým rukopisem až laboratorně čisté a poněkud jim chybí spontánní živost provedení Kellerovy rytiny.

Kopírování starších grafických listů bylo běžnou záležitostí; zažil to už kdysi např. Albrecht Dürer, který dokonce podal stížnost k benátské vládě na svého italského vrstevníka Marcantonia Raimondiho za kopírování svých rytin včetně signatury. V titulu *Oesterreichischer Lorbeerkrantz*, ve vydání z roku 1626, jsou například publikovány kopie grafických portrétů rudolfinského rytce žijícího v Praze Egidia Sadelera – např. portrét španělského generála Marradase a císaře Rudolfa II. Obdobný byl i případ imitace Kellerovy veduty v průběhu několika desetiletí.

Tomáš Janata – Růžena Zimová – Jan Mazanik

Obléhání Plzně v roce 1618 na dobových vyobrazeních

Studium kartografických a ikonografických pramenů metodami digitální kartografie

1. Úvod

Mezioborové studium ikonografických pramenů k bojištím třicetileté války na území České republiky se rozvíjí na pracovištích Univerzity Karlovy a Českého vysokého učení technického již od roku 2009. Ze spolupráce katedry obecné antropologie a sociální a kulturní ekologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy a katedry geomatiky (dříve s názvem katedra mapování a kartografie) Fakulty stavební Českého vysokého učení technického vzešla již řada publikací, v nichž je podrobně analyzován aspekt kartografický a zobrazený výjev je zkoumán za využití geoinformačních technologií. Takto byla například zpracována rytina bitvy u Přisecnice v roce 1641 (*Matoušek – Klečková, 2009*), rytina přechodu císařské armády přes Labe u Kolína v roce 1640 (*Matoušek – Soudná – Zimová, 2010*), rytina bitvy u Teplé v roce 1647 (*Matoušek – Zimová – Janata, 2012*) nebo rytina obléhání Olomouce v letech 1643–1644 (*Matoušek a kol., 2012*). Tématem ikonografických pramenů zobrazujících obléhání Plzně v roce 1618 se zabývala bakalářská práce obhájená na Fakultě stavební ČVUT (*Mazanik, 2012*), na kterou navázala dílčí studie (*Janata – Matoušek – Zimová 2013*). Téma je dále rozpracováno v tomto článku.

Text článku¹ souhrnně prezentuje výstupy kartografického výzkumu ikonografických pramenů zobrazujících obléhání Plzně na počátku třicetileté války, přičemž se soustřeďuje zejména na otisk rytiny z dílny Matthäuse Meriana. Analýza rytiny prováděná za pomoci metod digitální kartografie a technologií geografických informačních systémů vychází z porovnání dobových vyobrazení s mapami historických mapování i se současným stavem. Byly využity historické i současné mapové prameny, zejména mapy I. a II. vojenského mapování v měřítku 1:28 800 (z let 1763–1785, resp. z let 1845–1846), císařské povinné otisky mapy stabilního katastru v měřítku 1:2 880 z roku 1838–1839 nebo topografické

[1] Tato studie vznikla v rámci projektu „Proměněná země: interdisciplinární výzkum vlivu třicetileté války na venkovskou krajinu Čech“, GAČR 15-03380S.